

УДК 340.15; 343.1; 346.9; 347.91

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-3-2>**Васильєв Сергій Володимирович**

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки факультету № 4
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3226-6981

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТИП ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Предметом дослідження виступають природа і зміст різних типів сучасного процесуального права як моделей упорядкування відносин у сфері судочинства, функціонування яких зумовлює відтворення відповідних правових відносин. Мета статті – аналіз основних типологічних характеристик процесуального права, що функціонує у світі, і обґрунтування існування такого нового типу процесуального права як європейського типу. Визначено, що тип судового процесу характеризує спільність законодавства та конкретних процесуальних інститутів різних правових систем, що дозволяє відмежовувати їх один від одного, диференціювати або об'єднувати в певні групи. Автор проводить класифікацію типів процесуального права за такими критеріями (1) за концепцією правових сімей; (2) співвідношення з економічними системами; (3) відповідно до історичного розвитку; (4) ділення на слідчий і змагальний процеси; (5) за правовими механізмами, дією яких забезпечується досягнення порядку в конкретних правозначущих ситуаціях; (6) залежно від статусу особистості у судовому процесі (соціокультурний критерій). Обґрунтовується, що «європейський тип процесуального права» – це формат правового життя судової системи та процедури, що втілює ідеологічний аспект (сукупність вимог та стандартів правової політики суспільства, що відповідає ідеологічним канонам зазначеного суспільства у сфері права) та формальний (реальний, протокольний) аспект (сукупність дій суб'єктів процесуально-правових відносин під час здійснення правосуддя). За своїм змістом європейський тип процесуального права виступає у якості уніфікованого, змішаного типу процесуального права, який враховує національно-історичні правові традиції європейських держав та, зберігаючи переваги континентального типу судового права, долучає у результаті конвергенційних процесів новітні правила та норми, що завжди були притаманні англо-американському (загальному) праву.

Ключові слова: типологія, процесуальне право, модель судочинства, концепція правових систем, європейський тип судочинства.

Vasyliiev S. V. EUROPEAN TYPE OF PROCEDURAL LAW

The subject matter of the study is the nature and content of various types of modern procedural law as models of regulation of relations in the field of legal proceedings, and their functioning leads to the reproduction of the relevant legal relations. The purpose of the article is to analyze the main typological characteristics of the procedural law which is functioning in the world and to substantiate the existence of such a new type of procedural law as the European type. The author determines that the type of judicial process characterizes the commonality of legislation and specific procedural institutions of different legal systems, which allows distinguishing them from each other, differentiating them or combining them into certain groups. The author classifies the types of procedural law according to the following criteria: (1) according to the concept of legal families; (2) correlation with economic systems; (3) according to historical development; (4) division into investigative and adversarial processes; (5) according to the legal mechanisms which ensure the achievement of order in specific situations of legal significance; (6) depending on the status of an individual in the trial (socio-cultural criterion). The author substantiates that the 'European type of procedural law' is a format of legal life of the judicial system and procedure which embodies the ideological aspect (a set of requirements and standards of legal policy of a society which corresponds to the ideological canons of this society in the field of law) and the formal (real, protocol) aspect (a set of actions of the subjects of procedural and legal relations in the course of administration of justice). In terms of its content, the European type of procedural law is a unified, mixed type of procedural law which takes into account the national and historical legal traditions of European States and, while retaining the advantages of the continental type of

judicial law, incorporates, as a result of convergence processes, the latest rules and norms which have always been inherent in the Anglo-American (common) law.

Key words: *typology, procedural law, model of legal proceedings, concept of legal systems, European type of legal proceedings.*

Вступ. Безперечним є прагнення кожного сучасного цивілізованого суспільства досягти максимального рівня захищеності основоположних прав і свобод людини, у тому числі і у сфері судочинства. Однак шляхи до цього нерідко спрямовуються по-різному, залежно від державної політики, специфіки законодавства, рівня правової теорії та конкретних потреб держави. Деякі держави намагаються вирішити цю проблему шляхом конвергенції (запозичень) чужих процесуальних форм, серед яких особливою популярністю користується англійський тип судочинства, інші розвивають у світлі нових уявлень власні традиції, наприклад, континентального права. Наукове розв'язання зазначеної проблеми потребує знання закономірностей національних та регіональних моделей судочинства. Вирішити цю проблему покликана типологія, що полегшує виявлення системних зв'язків процесуальних типів і форм за різними критеріями і з урахуванням як соціологічних, так і історичних реалій. Можна стверджувати, що типологія як судочинства у цілому, так і окремих процесуально-процедурних правил зокрема, виступає узагальненим відображенням перманентної об'єктивної логіки судових перетворень, що дає змогу чітко визначити організаційну та процесуальну конструкцію національного судочинства відповідної держави (групи держав), в також зробити її прогноз на майбутнє. Це робить типологічні дослідження в цій сфері особливо актуальними.

Матеріали та метод. Питання про типи судочинства в правовій науці, як правило, ставилося і вирішувалося лише в аспекті, пов'язаному з виділенням моделей, специфічних в історичному плані або залежно від видів «правових сімей». У такій постановці проблему типології, зокрема, в різний час розглядали А.В. Лапкін, І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, В.В. Молдован. Лише останнім часом з'явилися окремі праці, в яких

порушується питання про типи окремих галузей процесуального права як про одинорідні складові, що формують моделі судочинства (І.В. Назаров, С.В. Шевчук). Водночас у них проблема типізації розглядається або поза зв'язком із проблемою ефективності юридичного регулювання, або в контексті розв'язання вузькоспеціальних завдань, пов'язаних зі встановленням окремих процесуальних інституцій.

Методологічне підґрунтя дослідження типологізації процесуального права ґрунтується на основі багатокомпонентної методології, що поєднує елементи соціологічної, діалектичної, історичної, культурологічної, системної, формально-логічної методологій. Саме багатокомпонентна методологія дає змогу досягти поставлених цілей і розв'язати завдання дослідження за умови, що її елементи добре доповнюють один одного.

Результати. Типологія є особливим різновидом наукової класифікації, результатом якої виступає виявлення вищої і найбільш узагальненої класифікаційної одиниці – типу. Під типом (гр. «*typos*» – взірєць) зазвичай розуміють деякий взірєць, який відображає характерні, узагальнені ознаки тієї чи іншої групи явищ. Типи мають відображати найбільш загальні, істотні ознаки об'єктів, взяті в «чистому» вигляді, не ускладнені сторонніми обставинами [1, с. 23].

В юридичній літературі під поняттям типу розуміють найбільш стійкі поєднання властивостей і ознак об'єктів, явищ державно-правової дійсності з метою створення їх зразка або моделі. Конструювання ідеального типу засноване на уявленні про тісний зв'язок і взаємодію ознак, властивостей, покладених в його основу, і тільки їх системна єдність дає розуміння типу. Тобто ці ознаки не є простою сукупністю, а органічним цілим, системою, де кожна ознака є своєрідним елементом системи ознак, а їх сталий зв'язок утворює структуру ідеального типу.

Типологічними ознаками можна вважати лише ті, які відіграють системоутворювальну роль, тобто здатні пояснити максимальну кількість інших ознак і зумовлюють цілісність досліджуваних явищ. Тож, на наш погляд, під типом варто розуміти, по-перше, сукупність основних рис, які у своїй єдності дозволяють виділити ту чи іншу групу явищ і відмежувати її від інших аналогічних груп, а по-друге, саму якісно відокремлену групу явищ, об'єднаних такими властивостями.

Типологія поєднує загальне і часткове. Вона реконструює досліджувану множину об'єктів, об'єднуючи їх за допомогою методів. Спираючись на подібності та відмінності досліджуваних об'єктів, типологія домагається їхньої ідентифікації, а у своїй теоретично розвиненій формі відображає внутрішню будову системи, виявляє її закономірності, пророкує можливість існування невідомих раніше об'єктів.

Науковці пропонують розглядати типологію у якості методу, що створює основу інтерпретації особливостей досліджуваних об'єктів, коли типологія використовується в застосуванні до права для вирішення кількох специфічних завдань. По-перше, типологія є методом, застосування якого дає змогу виявити й охарактеризувати специфіку права на різних етапах його історичного розвитку. По-друге, типологія виступає способом диференціації права з точки зору його культурної своєрідності. По-третє, питання про типи права ставиться тоді, коли робляться спроби розрізнення «типового», «нормального» права і права перехідних періодів. По-четверте, типологія використовується як спосіб розрізнення інституціональних проявів права з погляду обумовленості їх його природою.

Саме в останньому випадку типологія пов'язана з диференціацією права як системи на відносно відокремлені утворення, виступає методом пізнання закономірностей внутрішньої організації права, коли типологізація права дає можливість досліджувати право з точки зору його змістовної неоднорідності [2].

Важливим у процесі формування типу, як підкреслюють деякі фахівці, є розуміння

поняття однорідності як зумовленості тих чи інших явищ дією одних і тих самих причин. Крім цього, важливим для визначення типу є те, що всі ознаки повинні мати завершений перелік значень. До одного типу належать об'єкти (явища), що мають один і той же набір (сукупність наборів) ознак, визначений для кожного типу. Відтак тип – це модель (зразок) певних явищ (процесів), що містять необхідний набір суттєвих ознак для їх групування [3, с. 8].

У науці процесуального права відсутнє чітке визначення категорії «тип процесу». Так, поряд з використанням терміну «тип судочинства» автори оперують поняттями «форма», «вид», «система», «еталон», «традиція» процесу/судочинства; під час опису одних і тих же явищ допускається змішання зазначених категорій.

Зазначимо, що усі ці поняття розглядають процесуальне право у цілому та судовий процесу зокрема у різних площинах, часом ґрунтуючись на досить довільних критеріях. Але головне полягає в тому, що вони не становлять єдиної системи, і за цих умов украї складно виявити внутрішні та зовнішні зв'язки різних типологічних одиниць – типів і видів процесу, з'ясувати ступінь спільності понять та їхню ієрархічну підпорядкованість. Але кожна з типологічних одиниць існує не сама по собі, а саме у взаємозв'язках – генетичних або приналежності – з іншими одиницями, і тільки в контексті такого взаємозв'язку можна якнайповніше описати її справжню сутність: справжні цілі, які дають змогу одиниці адаптуватися до свого соціального оточення; зміст і взаємовідносини рольових статусів (процесуальних функцій суб'єктів), завдяки чому підтримують внутрішню координацію частин і внутрішню єдність; характер співвідношення між ними і їхніми внутрішніми функціями; характер співвідношення між ними. Поза системним підходом неможливо встановити придатність того чи іншого різновиду судочинства до конкретних умов загальнішої соціальної системи, а отже, правильно оцінювати і прогнозувати розвиток процесуальних форм [4, с. 3–8].

На думку деяких вчених, в основі типу процесу лежить модель судочинства, вибудована

з урахуванням особливостей окремо взятої країни, менталітету її народу і традицій, що визначають ставлення держави і суспільства до судової форми захисту. Саме ці фактори впливають на зміст норм права: наявність або відсутність елементів змагальності, ставлення до формування та оцінки доказів, твердження гарантій прав особистості, залученої в судочинство, які і розглядаються в якості підстав типології [5, с. 333].

Фахівці у сфері кримінального судочинства звертають увагу на істотні відмінні риси, притаманні моделі та типу, що переконливо підтверджує неможливість їх ототожнення. Зокрема, характерними ознаками моделі слід вважати: штучність; абстрактність; умовність; схематичність, що має на меті спростити й конкретизувати досліджуваний об'єкт.

Звідси випливає, що модель, яка являє собою штучно створений зразок, вирізняється також відносною стійкістю і стабільністю. Цей висновок випливає з посилки про те, що певний штучно створений зразок охоплює своїм змістом низку обов'язкових стійких елементів кримінального процесу, що характеризують його як обвинувальний, розшуковий або змагальний.

Так, у загальному, спрощеному вигляді обвинувальна модель має містити такі відмінні елементи, як зосередження в руках потерпілого функції обвинувачення, розшуку і доказування кримінального позову, засвідчувальна судова функція, крайня формалізованість процесу.

Розшукова конструкція характеризується злиттям функцій кримінального переслідування, захисту та вирішення кримінальної справи по суті в діяльності одного державного органу, відсутністю сторін, адміністративним методом правового регулювання.

Змагальна модель, навпаки, вирізняється чітким розмежуванням функцій обвинувачення, захисту та вирішення кримінальної справи по суті, незалежністю суду, рівноправ'ям сторін і неможливістю покладення кількох основних функцій на один і той самий орган чи посадову особу. Тобто виникнувши під впливом історичних чинників, означені елементи не змінюються в рам-

ках конкретної моделі кримінального процесу [6, с. 292].

Отже, пропонується використовувати термін «модель», ототожнюючи його з категорією «історичний тип процесу». При цьому «модель процесу» визначається як штучно створений абстрактно-умовний зразок, що відрізняється відносною стійкістю історично сформованих елементів і, як наслідок, стабільністю його форм [7, с. 17]. Однак, на наш погляд, тип процесу виступає більш живою формою прояву моделі, де враховуються не тільки зовнішні, об'єктивні ознаки, а й внутрішні, суб'єктивні чинники розвитку. Придбаючи індивідуальні риси, тип процесу відображає тенденції розвитку, сутність і функціональний зміст судочинства конкретної держави.

Тип судового процесу характеризує спільність законодавства та конкретних процесуальних інститутів різних правових систем, що дозволяє відмежовувати їх один від одного, диференціювати або об'єднувати в певні групи.

Питання про приналежність тієї чи іншої держави до певного типу судового процесу має не тільки теоретичне, а й суто практичне значення, а саме: (1) класифікаційні ознаки дозволяють розглядати процесуальну систему не просто як набір правових інститутів. Вони надають їй загальні сполучні риси, характерні для всіх елементів, які входять до неї, і відмежовує її від інших систем; (2) визначення типу системи дозволяє встановити місце вітчизняного права серед численних національних систем, усвідомити його особливість, подібності і відмінності з правовими системами інших країн; (3) правильно сформульовані критерії виділення типу процесуальної системи дозволяють визначити відповідність їм того чи іншого юридичного інституту, а отже, його приналежність до певної процесуальної системи, відповідність основним засадам і принципам; (4) встановлення типу процесуальної системи сприяє правильному визначенню шляхів її подальшого розвитку, виключенню введення чужих інститутів; (5) типологізація дозволяє визначити, якою мірою національна процесуальна

система відповідає глобальним тенденціям розвитку [8, с. 17].

Отже, виходимо з того, що тип – це сукупність ознак, які дають змогу диференціювати правові системи, об'єднувати їх у певну групу. Ці ознаки свідчать про спільність певних елементів системи. Наприклад, для всіх національних систем англо-американського права характерним є використання судового прецеденту як джерела права. Ця спільна їхня властивість дає змогу згрупувати їх в одну спільність.

Слід відрізнити систему процесуального права від власне типу процесуального права. Якщо відповідна система – це об'єднання різних її частин, то тип – це сукупність спільних рис, ознак і елементів. Іншими словами, поняття «система» слугує для ідентифікації конкретної національної процесуальної системи, а категорія «тип» дає змогу об'єднати кілька систем у єдину спільність. Таким чином, поняття «тип процесуального права» характеризує не тільки спільність законодавства, конкретних процесуальних інститутів і наукових поглядів, а й свідчить про єдину соціокультурну основу, спільні економічні, політичні, соціальні умови реалізації процесуального законодавства.

Основою будь-якої типологізації є критерії ділення і ключовим аспектом у виборі цих критеріїв є мета типологізації.

У науковій юридичній літературі типи (види, моделі) судочинства і, відповідно, процесуального права найчастіше пов'язують із «правовою сім'єю», до якої належить та чи інша держава, і під якою розуміється сукупність національних правових систем, виділена на основі спільності тенденцій розвитку, а також властивих їм ознак рис, таких як джерела права, його структура, історичні шляхи формування та сучасні параметри

В теорії права і порівняльному правознавстві пропонується класифікація правових сімей на такі групи: (1) континентальне (європейське) право; (2) англо-американське право; (3) східне (релігійно-традиційне) право; (4) правові системи соціалістичних держав [9, с. 395].

Отже, виокремлені чотири правові сім'ї є універсальними типами права, які охоплюють

всю правову карту сучасного світу, а правові системи конкретних держав формувалися під впливом одного з цих основних типів права або їх комбінації.

Порівняльно-правовий аналіз сучасних держав показує, що виявити «ідеальний тип» правової системи майже неможливо так як відбувається зближення правових систем або вони стають «змішаними». Як зазначається у юридичній літературі: «не існує в сучасному світі чистої правової системи, що сформувалася без зовнішнього впливу» [110, с. 49].

Отже, зазначена *концепція правових систем* може також виступати підґрунтям класифікації моделей (типів) судочинства. Незважаючи на те, що на сучасному етапі ця теорія розглядає різні чинники, що справляють вплив на формування правової сім'ї, в її основі лежать типи систем за джерелами права, що, безсумнівно, є важливим для теорії держави і права, проте не дає змоги охопити специфіку судового процесу в повному обсязі. Так, наприклад, цивільний (господарський) процес є обслуговуючою по відношенню до цивільного (господарського, комерційного) права галуззю, останнє, у свою чергу, слугує регулятором цивільного обороту, нормативним механізмом для економічного базису. Зважаючи на це, цивільне (господарське, комерційне) право перебуває в залежності від типу економічного устрою держави, відповідно і цивільний (господарський) процес не може не відповідати цій вимозі [11, с. 249].

Крім того, за допомогою цивільного (господарського) судочинства учасники цивільного обороту вказують законодавцю напрями вдосконалення цивільного (господарського, комерційного) права, тому побудова ефективної системи судочинства є важливим завданням держави. Отже, концепція виокремлення ангlosаксонського, романо-германського і змішаного типу судочинства (процесуального права) не охоплює собою специфіку відправлення правосуддя у відповідних державах.

Таким чином, можна відзначити зв'язок судового процесу та економіки держави. Зміни економічної сфери спричиняють зміни і процедури відправлення у судових справах.

Тому можна говорити про співвіднесення типології судового процесу (процесуального права) та економічних систем.

На основі теорій економічних систем в економічній теорії встановилися сучасні погляди на економічні системи суспільства. Однак єдності в цьому питанні немає й досі, дослідники дотримуються різних трактувань, але всі вони характеризуються виокремленням таких типів економік: ринкова, або капіталістична, командно-адміністративна, традиційна.

Дослідивши основні риси сучасних типів економічних систем, видається можливим співвіднести їх із моделями (типами) судового процесу. Так, наприклад, слідча модель цивільного процесу може бути реалізована за умови активного втручання держави в усі суспільні сфери, державного контролю за економічними процесами, цивільним оборотом. З огляду на це реалізація цієї моделі можлива в умовах планової або командно-адміністративної економічної системи. Закріплення основних правил капіталістичних відносин, ринку, а саме: диспозитивності, свободи договору, рівності сторін, – унеможливує існування слідчої моделі цивільного процесу, оскільки виникає концептуальне протиріччя між основною та обслуговуючою сферами.

Таким чином, капіталістичній, або ринковій, економічній системі відповідає змагальна модель цивільного процесу. Змагальна модель цивільного процесу неоднорідна, можливо виділити типи змагальної моделі процесу: ліберальний і соціальний [12, с. 117].

За економічним критерієм можна говорити про поділ національних судочинств та відповідних процесуальних прав на ліберальну та соціальну модель (тип).

Одним з поширених критеріїв типологізація є *історичний розвиток* залежно від історичної хронології або залежно від суспільних формацій. Так, історії відомі три типи судового процесу: (1) ранній – обвинувальний, який вийшов із первіснообщинного; (2) середньовічний – інквізиційний; (3) цивілізований (гуманний і змагальний). Ці види судового процесу з історичною необхідністю змінювали один одного у зазначеній вище послідовності.

Іншою поширеною класифікацією є *ділення на слідчий і змагальний процеси*. Проте зіставлення її з діленням на романо-германський і англосаксонський процеси показує певну схожість. За загальним правилом для романо-германського процесу характерний слідчий принцип судочинства, а для англосаксонського – змагальний, хоча в даний час такого чіткого розподілу не існує. У багатьох країнах романо-германського права досить розвинена змагальність, а в англо-саксонських державах суд, навпаки, поступово стає активнішим учасником.

Однак жодна реальна судова система не знає змагальних або слідчих процедур в їх абсолютно чистому вигляді. Кожен процес, на відміну від ідеального, є результат історичних нашарувань, що втілює в тій чи іншій мірі обидві названі типи [13, с. 81].

У зв'язку з цим можна говорити про існування *змішаного типу процесу*, в якому відбувається примирення вимог одночасної активності і об'єктивності суду. Тобто залежно від конкретно-історичних умов можуть переважати слідчі елементи (слідчо-змагальний процес) або навпаки змагальні принципи (змагально-слідчий процес).

Тому дана типологія практично не застосовується, оскільки не відображає дійсний сучасний стан окремих видів процесуального права. Більш того, при такій типологізації застосовується тільки один критерій – ступінь активності суду і сторін, а інші ознаки не враховуються, в силу чого дана типологія є односторонньою, оскільки обмежена тільки конкретною областю правовідносин.

В теорії права, з метою виділення окремих типів правовідносин, у якості критерію пропонується використовувати *правові механізми, дією яких забезпечується досягнення порядку в конкретних правозначущих ситуаціях*.

Механізм дії права в дослідженні розглядається, з одного боку, як система елементів, узгодженою дією яких забезпечується впорядкування відносин, а з іншого боку – як процес, змістом якого виступає забезпечуваний системою правових засобів рух до впорядкованого стану відносин.

Так, на думку авторів вказаної концепції, типи сучасного права можна розрізнити, по-перше, за принципами дії та логікою функціонування характерних для них механізмів, по-друге, за змістом специфічних засобів, включених у ці механізми. Використовуючи такі критерії, виокремлюють координувальні, управлінські, організувальні, компенсувальні та адаптувальні типи права [14].

Залежно від статусу особистості у судовому процесі (соціокультурний критерій) виділяють індивідуалістичний й колективний типи судочинства.

Індивідуалістичний тип судового процесу характеризується тим, що у його основі лежить принцип пріоритету приватних інтересів над суспільними. Право виступає у ролі основного регулятора суспільних відносин, а правосуддя – у ролі центрального способу вирішення спорів (держави Європи, Північної Америки, Австралія).

Підґрунтям колективістського типу судового процесу є принцип пріоритету суспільних інтересів над приватними. Право виконує другорядну функцію у регулюванні суспільних відносин. Основними ж соціальними регуляторами є релігійні, моральні та інші неправові норми поведінки.

Таким чином, є підстави стверджувати, що спостерігаються тенденції конвергенції двох відомих класичних форм судового процесу – змагального і інквізиційного. Дана ситуація теоретично ускладнює загальну доктринальну характеристику моделей судового процесу. Тому слід погодитися з тими авторами [15, с. 22–44], які стверджують, що в цивілістичному аспекті і традиціях континентального і англосаксонського процесу, виходячи з наявності та значущості Європейської конвенції з захисту прав людини і основних свобод, як регіонального міжнародного правового акта, а також інших аналогічних регіональних нормативно-правових актів, можна запропонувати як еталон модель справедливого судового процесу (наприклад, *соціального цивільного процесу*), яка відображає загальний концепт міжнаціональної гармонізації правосуддя і в культурологічному відношенні є надбанням національної та інтер-

національної правових культур. При такому підході судовий процес в глобальному контексті все більше і більше набуває якості «монокультурної правової цінності» [16, с. 47].

Концепція соціального типу судочинства полягає в тому, що: (1) процес перестає розумітися виключно як особиста справа двох протидіючих сторін, за позовом яких спостерігає нейтральний суд. Суду приділяється у процесі активна роль, оскільки на нього покладається відповідальність перед суспільством за реальне відновлення порушеного права; (2) на зміну принципу змагальності приходить принцип кооперативності, що передбачає посилення суддівської активності, у тому числі у питаннях збору доказів, з метою прискорення провадження та попередження умисного затягування процесу сторонами; (3) в центр судового позову ставиться не процедура, а особистість, інтереси сторін, що сперечаються; (4) диференціація процесуальної форми: умови судового захисту повинні максимально враховувати інтереси сторін, що сперечаються, відповідати обсягу заявлених вимог, економічному положенню сторін; (5) концентрація та правова визначеність судочинства. Процес неспроможно вестися сторонами нескінченно довго. Завдання суду – дати відповідь на заявлені вимоги у розумний строк. Основне завдання процесуального права полягає не так у тому, щоб допомогти громадянину отримати доступ до правосуддя, скільки забезпечити йому засоби завершення процесу, тобто отримати відповідь від суду в розумні строки; (6) активне використання спрощених процедур, що ґрунтуються на визнанні позову відповідачем.

У юридичній літературі все частіше зустрічається думка про те, що пріоритетом реформування судової системи України стає утвердження *європейського типу судочинства* задля забезпечення принципу верховенства права [17, с. 67].

Європейський тип процесуального права відповідає системі правових норм та принципів, що встановлюють обов'язковий (мінімальний) рівень гарантованості прав особи у відповідному виді національного судового процесу та способи реалізації таких прав.

Для розуміння поняття «європейський тип процесуального права», на нашу думку, слід брати до уваги поняття *європейського правового простору*, що пропонується визначати як результат взаємодії правових систем європейських держав з регіональними нормами міжнародного права та нормами, які створені шляхом правової діяльності європейських організацій [18, с. 64].

Формування європейського правового простору не означає появи якогось наддержавного європейського права. Йдеться про вироблення різних форм взаємодії національних держав Європи, зближенні їх законодавчих норм, пошуках сучасних рішень конкретних загальноправових проблем. При цьому робота не обмежується лише проблематикою прав людини, а виходить далеко за її межі. В даний час вже є сфери правового регулювання, в яких зближення законодавств різних європейських держав, що належать до різних систем, є нагальною необхідністю.

Можна стверджувати, що, по-перше, фактично існує європейський правовий простір та відповідна цілісна концепція європейського правового простору, що полягає у функціонуванні фундаментальних структурних координації правової дійсності щодо соціальних, економічних, політичних явищ в об'єктивній реальності матеріального світу. По-друге, європейський правовий простір можна визначити як цілісний комплекс правових явищ, дій та подій, взаємозв'язків і відносин, обумовлений об'єктивними закономірностями розвитку суспільства країн ЄС та інших національних держав Європи, що уклали з ЄС відповідні міжнародні договори про співпрацю та визнали Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод.

Отже, на наш погляд, «європейський правовий простір», що базується на постулатах так званого «європейського права» стає підґрунтям визнання «європейського типу процесуального права», що став результатом (1) гармонійного поєднання окремих правових просторів, національних інтересів та правових традицій, (2) впливу процесу правової глобалізації, (3) загальної визначеності верховенства права у суспільстві, (4) прерогативи захисту загальнолюдських цінностей.

Висновки. Таким чином, доцільно сприймати «європейський тип процесуального права» як формат правового життя судової системи та процедури, що втілює ідеологічний (ідеальний, доктринальний) аспект (сукупність вимог та стандартів правової політики суспільства, що відповідає ідеологічним канонам зазначеного суспільства у сфері права) та формальний (реальний, протокольний) аспект (сукупність дій суб'єктів процесуально-правових відносин під час здійснення правосуддя).

Європейський тип процесуального права характеризується в першу чергу «комфортністю» для споживачів «судових послуг», які у переважній більшості не є і не повинні бути юристами, а, у другу чергу, ефективністю та прозорістю з одночасною простотою, доступністю і зрозумілістю судових процедур.

За своїм змістом європейський тип процесуального права виступає у якості уніфікованого, змішаного типу процесуального права, який враховує національно-історичні правові традиції європейських держав та, зберігаючи переваги континентального типу судового права, долучає у результаті конвергенційних процесів новітні правила та норми, що завжди були притаманні англо-американському (загальному) праву.

Література

1. Герилів Д.Ю. Поняття, принципи і види типології форми держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 21. Частина 1. Том 1. С. 22–25.
2. Копча В.В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 54–57.
3. Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу: Відкрита лекція. Київ : Логос, 2007. 23 с.
4. Биля-Сабадаш І.О. Галузева типізація у правовому регулюванні суспільних відносин. *Права людини і демократія: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р.* Харків, 2018. С. 3–8.

5. Трофименко В.М. Кримінальна процесуальна політика як чинник, що визначає правову модель кримінальної процесуальної форми. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару, 27 лист. 2015 р. Харків : Право, 2015. Вип. 7. С. 333–337.
6. Яновська О.Г. Окремі питання топологізації українського кримінального судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 292–295.
7. Плавич В.П. Нове розуміння сутності і моделей сучасного права: особливості та тенденції розвитку. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 17–28.
8. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес : підручник. Київ : Алерта, 2015. 352 с.
9. Оксамитний В. Сучасні правові системи у компаративістському вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 392–407.
10. Pulmer V. V. Two Rival Theories of Mixed Legal Systems. *Journal of Comparative Law*. 2007. Vol. 3. P. 49.
11. Оніщенко Н. Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 249–258.
12. Економічна теорія / під ред. Предборського В.А. Київ : Кондор, 2003. 492 с.
13. Cieslak M. D. Polska procedura karna: Podstawowe zalozenia teoretyczne. Warszawa, 1984. P. 81, 82.
14. Lanova G. M. Typological characterization of modern law. URL: file:///D:/%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%B0/autoref-tipologicheskaya-kharakteristika-sovremennogo-prava.pdf (дата звернення: 11.07.2023).
15. Комаров В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. №10. С. 22–44.
16. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.
17. Ізарова І.О. Європейська історична традиція цивільного процесу та перспективи його подальшого розвитку. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 67–72.
18. Гнатівський М.М. Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми. Київ : Видавничий дім «Промінь», 2005. 224 с.

References

1. Geriluv, D.J. (2013). Ponyattya, principy i vity tipologii formy derzhavy [Concept, principles and types of typology of state form]. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya Pravo – Scientific Herald of Uzhhorod National University. Series 'Law', 21, part 1, Vol. 1*. P. 22-25 [in Ukrainian]
2. Kopcha, V.V. (2020). Metodologiya doslidzhennya pravovogo yavitcha: ponyattya, struktura, instrumentarii [Methodology of researching a legal phenomenon: concept, structure, tools]. *Chasopis Kyivskogo universitetu prava, 1*. P. 54-57 [in Ukrainian]
3. Lutc, L.A. (2007). *Tipologizaciya suchasnikh pravovikh system svitu: Vidkrita lekciya [Typologization of Modern Legal Systems of the World: An open lecture]*. Kyiv: Logos. 23 p. [in Ukrainian]
4. Bilya-Sabatash, I.O. (2018). *Galuzeva typyzaciya u pravovomu reguluvannyi suspilnikh vidnosin [Sectoral Typification in the Legal Regulation of Social Relations]*. Prava ludyny I demokratiya: zb. nauk. st. Kharkiv. P. 3–8. [in Ukrainian]
5. Trofimenko, V.M. (2015). Kryminalna protsesualna polityka yak chynnyk, shcho vyznachaie pravovu model kryminalnoi protsesualnoi formy [Criminal Procedural Policy as a Factor Determining the Legal Model of the Criminal Procedural Form]. *Dosudove rozsliduvannya: aktualny problem ta shlyahy ikh virishennya: materialy nauk.-prakt. seminaru. Kharkiv: Pravo, 7*. P. 333-337. [in Ukrainian]
6. Yanovska, O.G. (2010). Okremy pitannya topologizacii ukrainskogo kriminalnogo sudochinstva [Some Issues of Topologization of Ukrainian Criminal Procedure]. *Chasopis Kyivskogo universitetu prava, 4*. P. 292-295. [in Ukrainian]
7. Plavich, V.P. (2020). Nove rozuminnya sutnosti I modeley suchasnogo prava: osoblivosty ta tendencii pozvitku [New understanding of the essence and models of modern law: features and trends]. *Pravova derzhava, 37*. P. 17-28. [in Ukrainian]
8. Vasylyev, S.V. (2015). *Porivnyalnyi civilnyi process [Comparative civil procedure]*. Kyiv: Alerta. 352 p. [in Ukrainian]
9. Oksamitnyi, V. (2012). Suchasni pravovi systemy u komparatyviskomu vymiri [Modern Legal Systems in the Comparative Dimension]. *Porivnialne pravoznavstvo – Comparative Jurisprudence, 3–4*. P. 392–407 [in Ukrainian]
10. Pulmer, V.V. (2007). Two Rival Theories of Mixed Legal Systems. *Journal of Comparative Law*. Vol.3. P. 49. [in English].

11. Onishenko, N. (2012). Pravo I ekonomika: vzaemovplyv I paritetny nachala rozvitku [Law and Economics: Mutual Influence and Parity of Development]. *Filosofiya prava I zagalna teoriya prava*, 2. P. 249–258. [in Ukrainian]
12. Ekonomichna teoriya (2003) [Economic theory] / pid red. Predborskogo V.A. Kyiv: Kondor. 492 p. [in Ukrainian]
13. Cieslak, M.D. (1984). Polska procedura karna: Podstawowe zalozenia teoretyczne [Polish criminal procedure: basic theoretical assumptions]. Warszawa. P. 81, 82. [in Polish]
14. Lanova, G.M. (2015). Typological characterization of modern law. Retrieved from file:///D:/%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%BA%D0%B0/autoref-tipologicheskaya-kharakteristika-sovremennogo-prava.pdf [in English]
15. Komarov, V. (2011). Civilniy process u globalnomu konteksty [Civil procedure in the global context]. *Pravo Ukrainy*, 10. P. 22-44. [in Ukrainian]
16. Sakara, N.J. (2010). *Problema dostupnosti pravosuddya u civilnykh spravakh* [The problem of access to justice in civil cases]. Kharkiv: Pravo. 256 p. [in Ukrainian]
17. Izarova, I.O. (2015). Yevropeiska istorychna tradytsiia tsyvilnoho protsesu ta perspektyvy yoho podalshoho rozvytku [European historical tradition of civil procedure and prospects for its further development]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 4. P. 67-72. [in Ukrainian]
18. Hnatovskyi, M.M. (2005). *Yevropeyskyi pravovyi prostir. Kontseptsii ta suchasni problemy* [European Legal Space. Concept and current issues]. Kyiv: Promeny. 224 p. [in Ukrainian]